
СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ

УДК 330.837:339.9 DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019\(103\)01](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019(103)01)

ЛАГУТІН Василь д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: v.lagutin@knute.edu.ua вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 000-0001-6626-4381

ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ФАКТОРИ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ХХІ СТ.*

Обґрунтовано цивілізаційні та інституційні засади дослідження змісту та наслідків глобальних економічних трансформацій у ХХІ ст. Виявлено основні фактори, тенденції і перспективи переформатування світового економічного порядку в контексті методології цивілізаційного та інституційного аналізу.

Ключові слова: глобальні трансформації, світовий економічний порядок, цивілізаційна парадигма, інститути, глобальне лідерство, глобальна периферія, транзит глобального лідерства.

Лагутин В. Цивилизационные и институциональные факторы глобальных экономических трансформаций ХХІ в. Обоснованы цивилизационные и институциональные основы исследования содержания и последствий глобальных экономических трансформаций в ХХІ в. Выявлены основные факторы, тенденции и перспективы переформатирования мирового экономического порядка в контексте методологии цивилизационного и институционального анализа.

Ключевые слова: глобальные трансформации, мировой экономической порядок, цивилизационная парадигма, институты, глобальное лидерство, глобальная периферия, транзит глобального лидерства.

Постановка проблеми. На початку ХХІ ст. досить чітко намітилися нові мегатренди розвитку всесвітнього господарства, пов'язані із глобальними економічними трансформаціями. Світова економіка все більше перетворюється в арену фундаментальних трансформаційних

---

* Стаття підготовлена у межах виконання науково-дослідної роботи «Парадигмальні та концептуальні зрушення в економічній теорії ХХІ ст.» (номер державної реєстрації 0118U000126).

процесів, які фактично ведуть до зміни її природи, спонтанно породжуючи майбутні економічні форми, які виходять за межі звичних уявлень про світовий порядок.

Загострення міжцивілізаційних конфліктів показало внутрішню нестійкість моноцентричного (уніполярного) світового порядку, що сформувався з початку 1990-х років. «Моноцентризм» у світовій економіці, побудований на ідеології неолібералізму, все повніше виявляє свою дисфункціональність щодо забезпечення глобального розвитку, ефективності і соціальної справедливості у світі. Серйозні дисбаланси і асиметрії у світовому господарстві відображають цілий комплекс суперечностей між різними цивілізаціями, що вносить розлад у гармонію світового порядку.

Принципово важливим і визначальним стає вплив цивілізаційних та інституційних факторів на трансформаційні процеси, які відбуваються в світовій економіці. Йдеться про виняткову роль глобальних економічних трансформацій, розкриття емерджентних властивостей глобальних систем та оцінку взаємодії різних світових центрів економічної сили (глобальних лідерів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням теорії, методології і практики глобальних економічних трансформацій присвячено праці Д. Аджемоглу, Дж. Ейкенбері, Г. Кісінджера, Г. Колодко, Д. Норта, Д. Стокеса, Н. Фергюсона [1–7] та ін. Серед вітчизняних авторів, які досліджують проблеми трансформації глобальної економіки у цивілізаційному та інституційному контексті, слід відмітити Т. Артьому [8–10], О. Білоруса [11; 12], С. Корабліна [13], Т. Мельник [14], В. Онищенко [15], В. Сіденко [16; 17], А. Філіпенко [18; 19].

Проте чимало питань трансформації світової економіки залишаються дискусійними. Йдеться, насамперед, про теоретико-методологічні засади дослідження, цивілізаційні аспекти формування нових контурів світового економічного порядку, становлення нових інституційних форм взаємодії суб'єктів глобальної економіки, виклики та загрози, пов'язані з майбутніми напрямками глобальних трансформаційних зрушень.

Метою статті є розкриття теоретико-методологічних підходів до аналізу цивілізаційних та інституційних чинників майбутніх глобальних економічних трансформацій.

В основу дослідження покладена цивілізаційно-інституційна парадигма, тобто дослідницький інтерес зосереджений на цивілізаційних та інституційних засадах глобальних трансформацій.

Матеріали та методи. Теоретико-методологічною основою статті є наукові праці вітчизняних та зарубіжних економістів з проблем глобальних тенденцій і перспектив розвитку світової економіки, місця у цих процесах української економіки. У процесі дослідження використано сукупність традиційних і новітніх наукових методів та підходів: системний та структурно-функціональний, наукового абстрагування та логічного підходу, методологічні прийоми економічної футурології.

Результати дослідження. Під глобальними економічними трансформаціями розуміється зміна економічного змісту і структури світової економіки, а також відносин діючих у ній суб'єктів (країн) в економічній, інституційній і цивілізаційних сферах, що призводить до зміни їх геополітичного значення і світо економічного статусу. У статті аналізуються глобальні трансформації, пов'язані із реконфігурацією світової економіки, яка розглядається у двох аспектах: *по-перше*, можливостей транзиту глобального лідерства у контексті протистояння США, ЄС і Китаю; *по-друге*, перспектив висхідного розвитку країн периферії світової економіки у контексті покращання їх гео економічного місця у глобалізованому світі.

Радикальні та інтенсивні науково-технологічні і соціально-економічні трансформації у світовому господарстві в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. поки що не супроводжуються відповідним теоретичним осмисленням цих процесів. Традиційні уявлення й установки не дають дослідникам можливості здійснити належний науковий аналіз назрілих проблем, оцінити логіку розгортання нових процесів, зрозуміти їх глибинну сутність. Подібна ситуація загострює необхідність критичного переосмислення існуючих теорій і розробки нових, більш адекватних концептуальних і парадигмальних підходів до дослідження трансформацій світової економіки ХХІ ст. Особливу увагу при цьому слід приділити тим методологічним підходам, які дають змогу зрозуміти глибинні причини генезису всесвітніх економічних процесів та явищ.

Проаналізуємо найважливіші теоретико-методологічні підходи до вивчення задекларованої проблеми. Автор не ставить перед собою завдання в одній статті розглянути усі існуючі концептуальні підходи до аналізу глобальних економічних трансформацій у ХХІ ст. Йдеться лише про виділення кількох найбільш значущих теоретичних концепцій. До таких методологічних підходів, на основі яких можна досліджувати сучасні масштабні трансформації світової економіки, належать насамперед: світ-системна концепція І. Валерстайна, рівнева теорія світового порядку Г. Кісінджера, системно-еволюційний підхід Д. Модельські та В. Томпсона, теорія циклів міжнародного нагромадження Дж. Аррігі, футурологічна методологія Г. Колодко й Ю. Харарі.

У системній конфігурації світової економіки І. Валерстайн розглядав три зони: *центр* (ядро) як зону економічної, військово-політичної і культурно-технологічної сили; *периферію* (переважно відсталі та віддалені від центра економіки і цивілізації); *напівпериферію*, що займає проміжне становище між центром і периферією (як правило, країни, що піднялися з периферії завдяки динамічному розвитку, а також економіки, що «випали» з ядра і втратили колишню економічну силу) [20].

Г. Кісінджер обґрунтував рівневу концепцію світового порядку: *перший* (основний) рівень вважається застосованим до світу в цілому, що передбачає наявність системи поглядів, справедливих домовленостей та розподілу влади; *другий* (міжнародний порядок) – передбачає практичне

застосування сформованої в межах першого рівня системи правил (принципів) до значної частки світової економіки, що забезпечує вплив на глобальний баланс сил; *третій* (регіональний порядок) – передбачає застосування тих самих принципів (правил), але стосовно певної географічної зони [3, с. 20].

Д. Модельські та В. Томпсон у своїй системно-еволюційній моделі світової економіки показали можливості еволюційної трансформації системи світових центрів економічної і політичної сили, а саме їх динамічної ієрархії – наявність старого центру-лідера, нового центру-лідера, старого противоцентру і нового противоцентру та ін. [21].

А. Франк виявив закономірності періодичного переміщення центру ваги світового економічного і політичного розвитку зі Сходу на Захід і у зворотному напрямі – із Заходу на Схід. Центр світової цивілізації, виникнувши в Китаї, потім зміщувався на Захід і врешті-решт у Західну Європу та США, а тепер знов має повертатися в Китай [22].

Згідно з теоретичними поглядами Дж. Аррігі, після американського циклу нагромадження капіталу настає азійський цикл нагромадження, що об'єктивно призводить до реконфігурації світової економіки [23]. Підкреслюючи, що ключова роль у цьому процесі нині належить Китаю, Дж. Аррігі вказує й на важливу роль таких азійських країн, як Японія, Південна Корея, Індія та ін. Високі темпи економічного розвитку в останні десятиліття у Китаї та Індії змінюють профіль і структуру світової економіки.

Г. Колодко вважає, що в основу політичної економії майбутнього світової економіки є *методологічна триада* – цінності, інститути, політика [4].

Заслуговує на увагу методологія *футурологічного аналізу* Ю. Харарі, яка ґрунтується на принципах історичної визначеності у дискурсах про майбутнє, пріоритету науково-технологічних чинників, аналізу потенційних і реальних загроз світовому розвитку, взаємозв'язку викликів й варіантів вибору, врахування основних сил, що здатні впливати на майбутнє, підкреслення ролі цивілізацій та ідеологій тощо [24, с. 9–16].

Розвиток світової економіки в кінці ХХ ст. визначався реалізацією принципів відкритих ринків і демократії, прав і свобод людини, підзвітності держави, міжнародного права. Усі ці політико-правові та економічні цінності ідентифікувалися через політику і дії на світовій арені розвинених західних держав, насамперед, США.

Вбачається, що ХХІ ст. створюватиме нові можливості, відкриватиме нові перспективи для трансформації світового економічного порядку. Згадаємо, що у першій чверті ХХ ст. місце економічного і політичного лідера – Британської імперії – замінили США, передусім, завдяки своєму техніко-технологічному прогресу, могутній та зростаючій ролі фінансів і фінансового капіталу. Зміна глобального лідера у цей період здійснювалася «безболісно» тому, що вона відбувалася в межах єдиної західної цивілізації.

Фінансова складова транзиту глобального лідерства з часом ще більш посилилася із започаткуванням Бреттон-Вудської валютно-фінансової системи, коли американський долар став провідною світовою валютою. Здійснення переважної більшості міжнародних розрахунків з використанням долара, а також заощадження золотовалютних національних резервів більшості країн світу в боргових цінних паперах казначейства США стали тими фінансовими інструментами, які забезпечували і забезпечують глобальні переваги американської економіки. Глобальна фінансова-економічна криза 2008–2009 рр. наочно продемонструвала, що у США значно ширше поле валютно-фінансових маневрів порівняно з іншими розвиненими країнами – курсової гнучкості американського долару з метою створення кращих умов для економічного зростання навіть за наявності значного бюджетного дефіциту і постійного збільшення грошової бази.

Фактично ситуація така, що у XXI ст. основними факторами глобальних реконфігурацій будуть зміни як у реальному, так і валютно-фінансовому секторі світової економіки. Йдеться про ймовірне визнання ролі більш надійної глобальної валюти не за американським доларом, а національними грошима іншої держави.

Глобалізація обумовила появу якісно нового рівня нестабільності розвитку світової економіки. В економічній науці це знайшло відображення в моделі *наної нормальності* («*new normal*»), яка була сформована після глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. Для цієї моделі характерними є: структурна перебудова світової економіки, інноваційний розвиток технологій, зниження світового попиту на сировину, зміна напрямів руху глобального капіталу тощо.

Світова економіка постійно відчуває вплив гострих викликів, адже безперервно виникають соціально-економічні та політичні проблеми й ризики. На перше місце все більше виходить *основний глобалізаційний конфлікт* – між національними інтересами центру (ядра) глобальної економіки та інтересами розвитку людства в цілому. Основна проблема тут: як зробити так, щоб країни периферії та напівпериферії отримали більше шансів у реалізації наздоганяючої макроекономічної моделі розвитку? Головні центри глобальної економіки формують США і ЄС, їх стратегії зовнішнього управління стають основою політики розвитку країн периферії. Хоча існують межі, в яких центри сили спроможні впливати на фінансово-економічні процеси та явища в країнах периферії та напівпериферії.

Процес *глобальних економічних трансформацій* можна розглядати у контексті правил гри, які застосовують центри сили. За сучасних умов цим правилам найбільше відповідають недискреційні інституційні норми, запроваджені за домінуючої ролі провідних міжнародних організацій (*rules-base order*). Наявність глобальних політичних і економічних інститутів надає можливість розвиненим цивілізаціям впливати на прийняття та впровадження загальних правил, що дає змогу забезпечувати реалізацію їх інтересів. Йдеться про контекст інститу-

ціоналізації вироблення політико-економічного компромісу у межах наявного світового порядку, націленого на вирішення конфліктів у світовій економіці та політиці [25].

У ХХІ ст. буде посилюватися *цивілізаційна складова* глобальних трансформацій. Сьогодні дослідження глобальних трансформацій неможливо без оцінки значення тих процесів, що відбуваються у цивілізаційній та інституційній площинах. Цивілізаційна парадигма пізнання світових економічних процесів передбачає застосування системно-синергетичної методології дослідження, визнання альтернативності та багатоваріантності майбутнього соціально-економічного розвитку, розкриття різних стадій, рівнів та етапів розвитку тих чи інших цивілізацій.

З одного боку, світ стає більш уніфікованим, перебудовує свої цінності у напрямі самодостатності і свободи особистості, домінантності індивідуальних преференцій і відповідно – зростаючої складності економічних відносин. А з іншого боку, етнопсихологічні цінності кожної цивілізації ускладнюють органічне входження в логіку сучасних глобальних цивілізаційних трансформацій. Оцінюючи вплив новітньої інформаційної економіки на цивілізаційний розвиток, А. Мазаракі відзначав: «Очевидно, в планетарному масштабі межі ХХ–ХХІ ст. можна вважати часом вступу людства (в особі групи найбільш розвинених, правлячих бал у світовому масштабі, країн) в інформаційну епоху. Звичайно, більшість країн ще цілком належать (і невизначено довгий час будуть належати) до попередньої стадії розвитку. Однак оскільки процеси, що в них протікають, все більше визначаються впливом з боку найбільш розвинених країн (у тому числі й у формі реакцій на цей вплив), то і вони виявляються мимоволі причетними до початку інформаційної епохи» [26, с. 558–559].

Економіка початку ХХІ ст. фактично започаткувала нову еру системної трансформації – переходу до якісно нової *економіки майбутнього*:

- в якій людина стає головною метою розвитку;
- яка є постіндустріальною і базується на знаннях, інформації та інноваціях;
- до економіки сталого розвитку, яка не підкорює природу, а розвивається в органічному поєднанні з нею.

Поява в економічній науці нових підходів до змісту економіки ХХІ ст. чітко корелює зі становленням ідеї нової економічної нормальності.

Сьогодні стає все більш зрозумілим, що світове господарство ХХІ ст. буде характеризуватися *глобальною конкуренцією на рівні економіки знань*, коли головним чинником економічного розвитку стає інтелектуальний капітал і високі технології. Тобто стан і структуру світової економіки визначатимуть глобальні інноваційні переваги. Вбачається, що протягом усього ХХІ ст. відбуватиметься інтенсивна «глобальна гонка» провідних країн за інноваціями нових поколінь і новітніми високотехнологічними технологіями. А. Філіпенко вважає, що глобальні

трансформації у XXI ст. можуть відбуватися за двома сценаріями – *інерційним* (поступові трансформації) та *інноваційно-проривним* (радикальні трансформації на основі технологічних революцій і взаємопов’язаного розвитку цивілізацій) [27, с. 273].

Важливим у дослідженні трансформації світової економіки є *інституційний підхід*, в якому підкреслюється роль формальних і неформальних інститутів як правил взаємодії між суб’єктами світового порядку. Інститути відіграють вагомую роль у забезпеченні стабільності та розвитку різних міжнародних структур, що буде впливати на реконфігурацію світової економіки. Ідеальна конфігурація світового порядку повинна базуватися на інституційних правилах, що запроваджуються на основі домовленості сторін, відкритості їх поведінки, підпорядкованості цілям сталого розвитку людства у XXI ст.

Визначальною і найпоширенішою сьогодні у світі є ідеологія західної цивілізації – *неолібералізм*, який виступає ідеологічним фундаментом сучасного світового порядку. Ця ідеологія набула найширшого втілення у сучасному глобальному суспільстві як визначальна ідея організації його життєдіяльності – економічного, політичного, культурно-гуманітарного.

Лібералізація світової економіки у XX ст. вважалася однією з основних інституційних передумов високих темпів зростання ВВП на одну особу населення, більш справедливого розподілу доходів, кращих рівня, якості та тривалості життя громадян, низького рівня політичної й економічної корупції. Провідні міжнародні економічні організації в своїй діяльності реалізують ідею про потужні ліберальні інститути стабільності й розвитку, що забезпечують права і свободи, ринкові стимули економічної діяльності. У цих умовах вважається, що навіть для бідних країн периферії, які послідовно будуть зорієнтовані на дотримання принципів лібералізації, відкриватимуться нові можливості – вони зможуть розвиватися швидше і поступово вирівнювати свої соціально-економічні параметри з більш багатими країнами світу.

Західна цивілізація активно запроваджує у світі свої цінності як універсальні, які найкраще підходять для будь-якої іншої цивілізації. Західний світ реально перемагає у конкуренції ідеологій за незмінністю моделі інституціоналізації відносин світового порядку. Східна (китайська) цивілізація не висунула і не обґрунтувала альтернативної ідеології, що суттєво обмежує її вплив на світовий розвиток. Ідеологія конфуціанства не може запропонувати однакові (уніфіковані) для більшості країн правила та процедури. У кінці XX ст. наративи економічного лібералізму набули глобального (всезагального) вигляду. Здавалосьь, що перемога лібералізму над соціалізмом у 1990-х роках принесла «щасливий» кінець історії.

Однак уже у першій чверті XXI ст. людство поступово починає змінювати свої ідеологічні погляди. Багато процесів і явищ у світі вказують на корозію ліберальної ідеології, поступовий відхід від принципу абсолютизації ліберальної демократії. Усе частіше неоліберальні цінності

критикуються, а сама ліберальна візія починає вважатися небажаною. Сфера впливу неолібералізму обмежується, а на «вільне» місце часто густо приходять оновлені релігійні й націоналістичні ідеології.

Чи зможе і коли саме Китай замінити США та відігравати таку саму роль у міжнародних економічних відносинах? Найпевніше, уся перша половина XXI ст. буде відображати процес реконфігурації (перформатування) світової економіки, пов'язаний з поступовим ослабленням ролі США як провідного світового центру економічної, політичної і фінансової потужності. Для США стратегічним противником сьогодні є і буде надалі Китай. Китай своїм економічним потенціалом, агресивними інвестиціями, активним експортом, підвищенням ефективності національної інноваційної системи, величезним і досить захищеним внутрішнім ринком загрожує економічній гегемонії США. У 2018 р. Китай увійшов до 20 найбільш інноваційних країн світу – 17 місце за глобальним інноваційним індексом (2016 р. – 25 місце). США, навпаки, втратили позиції, опустившись у 2018 р. на 6 місце з 4-го у 2016 р. [28].

Очевидно, що світові позиції США і Заходу слабшають і будуть слабшати й надалі. Хоча цей процес може бути дуже тривалим, тим більше, що західні країни роблять і будуть робити все можливе (і навіть неможливе) для утримання своїх лідерських позицій.

У 2016–2018 рр. у США досить чітко виявилися нові, як правило, більш ефективні напрями і заходи економічної політики, які отримали назву «*трампономіки*» – посилення ролі і місця держави у захисті національного ринку, податкове послаблення та інфраструктурне зміцнення, посилення регуляторних дій з метою надання преференцій американським виробникам, реалізація політики протекціонізму на світових ринках, підвищення інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності американських компаній.

Дії США сприймаються в КНР як намір призупинити національне відродження країни, що оголошено як довгострокову стратегію. Одна з важливих ініціатив у цьому напрямку – програма «Зроблено в Китаї – 2025», що має на меті перетворити країну на високотехнологічного виробника, який домінує у світі. Серед пріоритетних виділено розвиток десяти високотехнологічних промислових секторів: інформаційні технології; автоматичне машинне обладнання та робототехніка; космічне й авіаційне обладнання; морське обладнання і високотехнологічне судноплавство; сучасне залізничне обладнання; транспортні засоби та обладнання, що працює на новій енергії; силове обладнання; сільськогосподарське обладнання; нові матеріали; біофармацевтичні препарати і вдосконалені лікарські продукти.

Стратегічна програма «Зроблено в Китаї – 2025» органічно пов'язана з генеральним планом Нового шовкового шляху, що пов'язує процес виробництва із процесом обміну (реалізації продукції). Міжнародна мережа портів, залізничних і транспортних маршрутів буде забезпечувати для Китаю масштабні ринки збуту. До 2025 р. планується, що Китай стане «сильною державою», а до 2049 р. – «світовою державою».

Однак у цілому перспектива *транзиту глобального лідерства* на користь Китаю не виглядає безпроблемною й однолінійною. Дуже гострими є внутрішні проблеми в самому Китаї. Поліпшення життя китайських громадян формує у них надто великі очікування, які для значної частки населення виявлятимуться нездійсненими. Це буде ще більше посилювати соціальну нерівність і загострювати соціально-економічну ситуацію в середині китайського суспільства.

Альтернативним транзиту глобального лідерства можна вважати *модель поліцентричного світового економічного порядку* на основі поглиблення взаємоузгодженої політики країн-лідерів, їх готовності до збереження збалансованих глобальних економічних зв'язків, посилення довіри між країнами, в цілому демократизації політичних і економічних процесів на міжнародному рівні. Проте в умовах нерівномірності економічного розвитку можливі й протилежні тенденції – нескоординованість національних економічних політик, розбалансування міжнародних відносин, надмірні амбіції країн-лідерів, недовіра і навіть антагонізм між ними.

Сучасні геополітичні реконфігурації, які визначаються системною перебудовою світу, трансформують роль і місце Європейського Союзу в світовій економіці. Ризики подальшого розвитку ЄС і Єврозони, що посилюються на тлі політичних подій останніх років (Брекзит, протекціоністська політика президента США Д. Трампа), можуть стимулювати європейські країни до перегляду інституційних засад і принципів, що визначають формування наднаціональної політики. Так, значна частина країн-членів ЄС традиційно не вписується в маастрихтські критерії бюджетного дефіциту (3 % ВВП) і державного боргу (60 % ВВП). Очевидно, аби припинити втрачати свої політико-економічні позиції у світовій економіці, ЄС повинен не тільки модернізувати свої інституційні органи, але і трансформувати модель соціального ринкового господарства для підвищення конкурентоспроможності в умовах подальшого загострення глобальної конкуренції.

ЄС стикається із значними ризиками, пов'язаними із міграцією з країн Азії та Африки, необхідністю посилення контролю над кордонами і проблемами, що виникають у зв'язку із терористичними загрозами. Найнеприємніше, що міграція змінює соціальну і національну структуру суспільства європейських країн і створює виклики самій європейській ідентичності, що базується на християнсько-ліберальних цивілізаційних принципах. У XXI ст. європейській цивілізації потрібен новий баланс між відкритістю й самоідентифікацією, глобальним і регіональним, ліберальним і національним.

Виділимо тепер *основні фактори трансформації периферії світового господарства*. Країни периферії як малі відкриті економіки суттєво залежать від стану глобалізованої економіки. Будь-які негаразди і проблеми глобалізованого світу прямо і безпосередньо негативно впливають на стан національного ринку цих країн. Це – закономірність сучасної глобалізації для усіх малих відкритих економік. Економіка країн

периферії характеризується високим рівнем відкритості із залежністю національних товаровиробників від успіхів (невдач) торгівлі на світових ринках. Високий рівень відкритості робить ці країни уразливими до екзогенних чинників, оскільки нестабільність на глобальних ринках дуже швидко позначається на стані національної економіки (ендогенні економічні чинники при цьому майже не виявляються).

Міжнародні економічні організації та країни ядра світової економіки пропонують країнам периферії більше заощаджувати, інтенсивніше працювати і долати корупцію. Вашингтонський консенсус включав такі вимоги, як: захист прав власності, приватизація, лібералізація зовнішньої торгівлі, прямі іноземні інвестиції, бюджетна дисципліна, фінансова (валютна) відкритість, низькі ставки податків та їх широка база, низька інфляція. Якщо країни периферії досягають успіхів на цьому шляху, розвинені держави відкривають для них свої ринки. Внутрішній ринок бідних країн периферії дуже вузький, тому попит на національну продукцію є, в основному, зовнішній. Повною мірою такий рецепт економічного розвитку пропонується й для України. Однак, насправді, не все так просто. І справа тут в принципово різних цивілізаційних та інституційних структурах, технологічних укладах, ціннісно-культурних можливостях різних країн.

У світовій економіці виявляються суперечливі процеси як зближення, так й розходження напрямів розвитку (дивергенції) національних економік. Периферійні країни у XXI ст. ні у короткостроковій, ні у середньостроковій перспективах не перетворюються на розвинені. Здавалося б, інтенсифікація обміну інформацією та зниження витрат її передавання між різними країнами повинні були б сприяти впровадженню передових інститутів економічного розвитку в усіх країнах світу, а отже, сприяти вирівнюванню ступеня їх розвитку. Однак такі позитивні висновки щодо вигідних умов для розвитку бідних країн периферії за рідким винятком не спрацьовують на практиці.

Імпорт передових демократичних інститутів з країн центру (ядра) у країни, що знаходяться на периферії світового господарства, як правило, не дає позитивних ефектів. Неокласична теорія сформулювала чітку відповідь на те, чому так відбувається. Заважає корупція, яка в країнах периферії набула всеосяжного (системного) характеру і величезного розмаху. Тому всі політичні й економічні зусилля мають бути спрямовані на реалізацію антикорупційної політики.

Наявні в країнах периферії інститути відображають гострі інституційні патології (корупцію, тіньову економіку, слабкий захист прав власності, непрозорість приватного і державного секторів) й, крім того, знаходяться під впливом різних груп інтересів. В основі багатьох інституційних помилок є наївна віра лише в позитивні ефекти теореми Коуза: в те, що, як тільки права власності будуть розподілені належним чином, стануть розвиватися ефективні умови економічного розвитку. Наявні інститути власності фактично не забезпечують підтримку національного середнього класу і зростання його чисельності, а можливість його

реальної вертикальної мобільності низька. Характерною є інституційна неспроможність державних органів, які неефективно реалізують навіть найпривабливіші інвестиційні програми. Інституційний механізм розвитку в країнах периферії часто-густо має імітаційний характер.

Успішно захищати свої національні економічні інтереси країни периферії фактично не здатні. Тому більшість з цих країн навіть не формулює їх зміст. Те, що оприлюднюється, в кращому випадку є декларацією (часто нав'язаною ззовні) або простим бажанням, що не підкріплені ані відповідними ресурсами, ані політичною волею, без урахування геополітичних реалій.

Питання про місце України в конфігурації світової економіки оцінюється у вітчизняній науці неоднозначно. В. Тарасевич вважає, що Україна поки що зберігає здобутий у радянські часи напівпериферійний статус. Проте прискорення деіндустріалізації та структурної деградації економіки, погіршення соціально-економічних показників свідчать про посилення тенденції до периферизації або «третесвітизації» української економіки» [29, с. 19]. Висловлюється й точка зору, що Україна вже стала країною периферії [30, с. 140]. Поки що пріоритет експорту сировини і розширення трудової міграції українців можна вважати ознаками належності нашої країни до периферії світової економіки.

Майбутнє України, передусім через геополітичні чинники, – це інтеграція до ЄС. У цьому плані важливим є не лише зовнішнє поширення на Україну дії європейських інституційних правил, але й активне внутрішнє прагнення нашого громадянського суспільства до реалізації загальноприйнятих у Європі норм взаємодії влади і громадян. Інститути в Україні мають відповідати за всім своїм змістом європейським політико-економічним правилам. Рух вперед на цьому шляху – це реальні кроки у процесі наближення України до рівня соціально-економічного розвитку країн європейської напівпериферії. Перспективи повноправного безпосереднього членства в ЄС для України поки що є мало-реальними; інша справа – це поглиблене повномасштабне економічне співробітництво без формального членства. Саме таке співробітництво реально сприятиме подальшому наближенню України до Європейського Союзу та отриманню нею фактичних перспектив членства в ЄС.

Висновки. Серед цивілізаційних та інституційних факторів, що помітно впливають на глобальні економічні трансформації у XXI ст., насамперед, слід виділити такі: загострення проблем і суперечностей реалізації ліберальної (неоліберальної) ідеології; суперечливі наслідки технологічних інновацій і нових соціально-економічних інститутів; розширення явищ сепаратизму і «нового націоналізму» в багатьох країнах світу; посилення фінансово-економічного потенціалу китайської цивілізації; міграційна криза в країнах ЄС і США.

Очевидним стає те, що транзит глобального лідерства у XXI ст. пов'язаний із протистоянням економік США і Китаю. Темпи досягнення Китаєм статусу центру глобального домінування об'єктивно обмежуються зовнішніми і внутрішніми чинниками, зокрема необхідністю використання

істотно більших ресурсів на збереження соціально-політичної стабільності в середині країни, зменшення рівня соціального розшарування, подолання бідності і збільшення внутрішнього споживання.

Щодо економічної динаміки країн периферії (як і напівпериферії), то вона виявляється все більш залежною від стану та руху ключових економік світу. Перспективи економік країн периферії залежатимуть від того чи вдасться світу відійти від ортодоксальних неоліберальних постулатів Вашингтонського і Поствашигтонського консенсусів, а також зміни програмних підходів міжнародних фінансових організацій (МВФ і Світового банку).

Дискусійність порушених у статті проблем взаємозумовленості глобалістики, інституціональної теорії і футурології є очевидною. Парадигмальна і концептуальна значущість цієї взаємозумовленості важлива для переосмислення стратегії майбутнього у ХХІ ст. Щодо України, то йдеться про стратегію цивілізаційного прогресу (Україна – частина європейської цивілізації), розуміння необхідності інституціоналізації європейських перспектив українського суспільства. Україна у цих умовах має йти в руслі загальносвітових трендів, вчасно вловлюючи новітні трансформаційні процеси та відповідно реагуючи на них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають. Київ: Наш формат, 2017, 440 с.
2. Ikenberry G. J., Parmar I., Stokes D. Introduction: Ordering the World? Liberal Internationalism in Theory and Practice. *International Affairs*. 2018. Vol. 94. № 1. P. 1-5. URL: <https://doi.org/10.1093/ia/iix277>.
3. Киссинджер Г. Мировой порядок. М.: Изд-во АСТ, 2015. 512 с.
4. Колодко Г. Куда идет мир: политическая экономия будущего. М.: Магистр, 2014. 528 с.
5. Норт Д., Волліс Дж., Вайнгест Б. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії. Київ: Наш формат, 2017. 352 с.
6. Stokes D. Trump, American Hegemony and the Future of the Liberal International Order. *International Affairs*. 2018. Vol. 94. № 1. P. 133-150.
7. Фергюсон Н. Великое вырождение. Как разрушаются институты и гибнут государства. М.: Изд-во АСТ, 2016. 192 с.
8. Артьомова Т. І. Глобальне економічне лідерство у контексті ціннісного аналізу. *Економіка України*. 2017. № 5-6. С. 123-135.
9. Артьомова Т. Європейські цінності: традиційний концепт в епоху глобальних ринкових трансформацій. *Економічна теорія*. 2017. № 4. С. 5-31.
10. Артьомова Т. Європейські цінності: інституційний простір цивілізаційного діалогу. *Економічна теорія*. 2018. № 3. С. 5-28.
11. Білорус О. Г. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму: монографія. Київ: Ун-т «Україна», 2016. 533 с.
12. Білорус О. Г. Інтровертний геоекономічний розворот США та його потенціальні глобальні наслідки. *Економіка України*. 2017. № 5-6. С. 67-77.
13. Кораблін С. О. Вашингтонський консенсус: тоді та тепер. *Економіка України*. 2017. № 12. С. 17-32.
14. Мельник Т., Конрад Ю. Інтеграція національних підприємств у міжнародні виробничі мережі. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2017. № 5. С. 5-19.
15. Онищенко В. Методологічний дискурс міжнародного економічного партнерства. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 5. С. 19-31.

16. Сіденко В. Методологічні засади аналізу глобальних кризових процесів. *Економічна теорія*. 2016. № 2. С. 90-91.
17. Сіденко В. Р. Важкі дилеми оновлення глобальної інституційної архітектури. *Економіка України*. 2017. № 4. С. 3-21.
18. Філіпенко А. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму. *Фінанси України*. 2017. № 1. С. 127-128.
19. Філіпенко А. Економічний світ: методологія. *Економічна теорія*. 2017. № 3. С. 5-22.
20. Wallerstein I. (2004). *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press. 128 p.
21. Modelski G., Thompson W. R. (1996). *Leading Sectors and World Powers: The Coevolution of Global Economics and Politics*. Columbia, SC.: University of South Carolina Press. 263 p.
22. Frank A.G. (1998). *ReOrient: Global Economy in the Asian Age*. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press. 416 p.
23. Arrighi G. (2007). *Adam Smith in Beijing: Lineages of the Twentyfirst Century*. London, New York: Verso. 418 p.
24. Харарі Ю.Н. 21 урок для 21 століття. Київ: Форс Україна, 2018. 416 с.
25. Rodrik D. (2016). *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*. URL: <https://www.amazon.com/Globalization-Paradox-Democracy-Future-Economy/dp/0393341283>.
26. Мазаракі А. А. Торговля: історія, цивілізація, мораль. Київ: Книга, 2010. 624 с.
27. Філіпенко А. Особливості дослідження глобальних трансформацій. *Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право)*. 2012. № 1. С. 273-276.
28. Глобальний інноваційний індекс країн світу. URL: <https://ain.na/wp-content/uploads/2018/08>.
29. Тарасевич В. Четверть століття незалежності України: актуальні контексти та імперативи соціально-економічних реформ. *Економіка України*. 2017. № 8. С. 14-28.
30. Ткаченко В. Україна: «час війни й час миру». *Український історичний журнал*. 2017. № 1. С. 135-156.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2019.

Lagutin V. Civilizational and institutional factors of global economic transformations of the XXI century.

Background. *At the beginning of the XXI century the new megatrends of the development of the world economy, which are connected with global economic transformations, are quite clearly outlined. The world economy is increasingly turning into arena of fundamental transformational processes that actually lead to a change in its nature, spontaneously generating future economic forms that go beyond the usual perceptions of the world order. The influence of civilizational and institutional factors on the transformational processes taking place in the world economy becomes fundamentally important and decisive.*

Analysis of recent research and publications. *The works of many foreign and domestic researchers are devoted to the issues of theory, methodology and practice of global economic transformation. However, many issues of the transformation of the world economy remain controversial (civilizational aspects of formation of new contours of the world economic order, formation of new institutional forms of interaction of subjects of the global economy, challenges and threats associated with future directions of global transformational shifts).*

The aim of the article is to reveal theoretical and methodological approaches to the analysis of civilizational and institutional factors of future global economic transformations.

Materials and methods. *In the course of the research, a collection of traditional and the newest scientific methods of civilizational and institutional analysis was used: systematic and structural-functional methods, scientific abstraction and logical approach, methodological methods of economic futurology.*

Results. *XXI century will create new opportunities, open up new perspectives for the transformation of the world economic order. The world economy is constantly experiencing the impact of acute challenges, as socio-economic and political problems and risks are*

constantly occurring. The main centers of the global economy are formed by the United States and the EU, and their external management strategies are the basis of the policy of development of peripheral countries. Although, of course, there are boundaries in which the centers of power are able to influence the financial and economic processes and phenomena in the periphery and semi-periphery countries. The process of global economic transformation can be considered in the context of the rules of the game, which are used by the centers of power. Under current conditions, these rules are most consistent with non-dismissive institutional norms. A model of polycentric world economic order, based on deepening the mutually agreed policy of the countries-leaders, can be considered as alternative to transit of global leadership. The countries of the periphery as small open economies essentially depend on the state of a globalized economy. Any troubles and problems of the globalized world directly and immediately negatively affect the state of the national market of these countries. The future of Ukraine, primarily because of geopolitical factors, is integration into the EU. In this regard, it is important not only the external extension of the European institutional rules to Ukraine, but also the active domestic desire of our civil society to implement the standards of interaction between government and citizens commonly accepted in Europe.

Conclusion. Among the civilizational and institutional factors that have a significant impact on global economic transformations in the 21st century first of all, are as follows: the aggravation of problems and contradictions in the implementation of the liberal (neo-liberal) ideology; contradictory effects of technological innovations and new socio-economic institutions; the expansion of the phenomena of separatism and «new nationalism» in many countries of the world; strengthening the financial and economic potential of Chinese civilization; the migration crisis in the EU and the US.

Keywords: global transformations, world economic order, civilizational paradigm, institutes, global leadership, global periphery, transit of global leadership.

REFERENCES

1. Adzhemoglu, D., & Robinson, Dzh. (2017). *Chomu nacii' zanepadajut' [Why do nations break down?]*. Kyi'v: Nash format [in Ukrainian].
2. Ikenberry, G.J., Parmar, I., & Stokes, D. (2018). Introduction: Ordering the World? Liberal Internationalism in Theory and Practice. *International Affairs*. (Vol. 94), 1, 1-5. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/ia/iix277> [in English].
3. Kissindzher, G. (2015). *Mirovoj porjadok [World order]*. Moscow: Izd-vo AST [in Russian].
4. Kolodko, G. (2014). *Kuda idet mir: politicheskaja jekonomija budushhego [Where the world goes: the political economy of the future]*. Moscow: Magistr [in Russian].
5. Nort, D., Vollis, Dzh., & Vajngest, B. (2017). *Nasyt'stvo ta suspil'ni porjadky. Osnovni chynnyky, jaki vplynuly na hid istorii' [Violence and social orders. The main factors influencing the course of history]*. Kyi'v: Nash format [in Ukrainian].
6. Stokes, D. (2018). Trump, American Hegemony and the Future of the Liberal International Order. *International Affairs*. (Vol. 94), 1, 133-150 [in English].
7. Fergjuson, N. (2016). *Velikoe vyrozhdzenie. Kak razrushajutsja instituty i gibnut gosudarstva [Great degeneration. How institutions are destroyed and states die]*. Moscow: Izd-vo AST [in Russian].
8. Art'omova, T. I. (2017). Global'ne ekonomichne liderstvo u konteksti cinnisnogo analizu [Global economic leadership in the context of value analysis]. *Ekonomika Ukrai'ny – Ukraine economy*, 5-6, 123-135 [in Ukrainian].
9. Art'omova, T. (2017). Jevropejs'ki cinnosti: tradycijnyj koncept v epohu global'nyh rynkovykh transformacij [European values: a traditional concept in the era of global market transformations]. *Ekonomichna teorija – Economic theory*, 4, 5-31 [in Ukrainian].
10. Art'omova, T. (2018). Jevropejs'ki cinnosti: instyucijnyj prostir cyvilizacijnogo dialogu [European values: institutional space of civilizational dialogue]. *Ekonomichna teorija – Economic theory*, 3, 5-28 [in Ukrainian].
11. Bilorus, O. G. (2016). *Ekonomichna globalistyka. Svit-systema globalizmu [Economic globalization. World-system of globalization]*. Kyi'v: Un-t «Ukrai'na» [in Ukrainian].

12. Bilorus, O. G. (2017). Introvertnyj geoekonomichnyj rozvorot SShA ta jogo potencial'ni global'ni naslidky [Introspective geo-economic turning of the USA and its potential global consequences]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 5-6, 67-77 [in Ukrainian].
13. Korablin, S. O. (2017). Vashyngtons'kyj konsensus: todi ta teper. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 12, 17-32 [in Ukrainian].
14. Mel'nyk, T., & Konrad, Ju. (2017). Integracija nacional'nyh pidprijemstv u mizhnarodni vyrobnychi merezhi [Integration of national enterprises into international production networks]. *Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo torgovel'no-ekonomichnogo universytetu – Herald of the Kyiv National University of Trade and Economics*, 5, 5-19 [in Ukrainian].
15. Onyshhenko, V. (2018). Metodologichnyj dyskurs mizhnarodnogo ekonomichnogo partnerstva [Methodological discourse of the international economic partnership]. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo – Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, 5, 19-31 [in Ukrainian].
16. Sidenko, V. (2016). Metodologichni zasady analizu global'nyh kryzovyh procesiv [Methodological principles of analysis of global crisis processes]. *Ekonomichna teorija – Economic theory*, 2, 90-91 [in Ukrainian].
17. Sidenko, V. R. (2017). Vazhki dylemy onovlennja global'noi' instytucijnoi' arhitektoniky [Heavy dilemmas of renovation of global institutional architectonics]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 4, 3-21 [in Ukrainian].
18. Filipenko, A. (2017). Ekonomichna globalistyka. Svit-systema globalizmu [Economic globalization. World – system of globalism]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 1, 127-128 [in Ukrainian].
19. Filipenko, A. (2017). Ekonomichnyj svit: metodologija [Economic world: methodology]. *Ekonomichna teorija – Economic theory*, 3, 5-22 [in Ukrainian].
20. Wallerstein, I. (2004). *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press [in English].
21. Modelski, G., & Thompson, W. R. (1996). *Leading Sectors and World Powers: The Coevolution of Global Economics and Politics*. Columbia, SC.: University of South Carolina Press [in English].
22. Frank, A. G. (1998). *ReOrient: Global Economy in the Asian Age*. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press [in English].
23. Arrighi, G. (2007). *Adam Smith in Beijing: Lineages of the Twentyfirst Century*. London, New York: Verso [in English].
24. Harari, Ju. N. (2018). *21 urok dlja 21 stolittja [21 lessons for the 21st century]*. Kyi'v: Fors Ukrain'a [in Ukrainian].
25. Rodrik, D. (2016). *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*. Retrieved from <https://www.amazon.com/Globalization-Paradox-Democracy-Future-Economy/dp/0393341283> [in English].
26. Mazaraki, A. A. (2010). *Torgivlja: istorija, cyvilizacija, moral' [Trade: history, civilization, morals]*. Kyi'v: Knyga. [in Ukrainian].
27. Filipenko, A. (2012). Osoblyvosti doslidzhennja global'nyh transformacij [Features of the study of global transformations]. *Strategija rozvytku Ukrainy (ekonomika, sociologija, pravo) – Strategy of development of Ukraine (economy, sociology, law)*, 1, 273-276 [in Ukrainian].
28. Global'nyj innovacijnyj indeks krai'n svitu [Global innovation index of the world countries]. *ain.na*. Retrieved from <https://ain.na/wp-content/uploads/2018/08> [in Ukrainian].
29. Tarasevych, V. (2017). Chvert' stolittja nezalezhnosti Ukrainy: aktual'ni konteksty ta imperatyvy social'no-ekonomichnyh reform [The quarter of the century of Ukraine's independence: the actual contexts and imperatives of socio-economic reforms]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 8, 14-28 [in Ukrainian].
30. Tkachenko, V. (2017). Ukraina: «chas vijni j chas myru» [Ukraine: «time of war and time of peace»]. *Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian historical magazine*, 1, 135-156 [in Ukrainian].